

על ש"י עגנון וגם על דוד כנעני

— מאת יהושע א. גלבוץ —

"ש"י עגנון בעל-פה" מאת דוד כנעני (הוצאת הקיבוץ המאוחד) הוא ספר צנוע, אך הרבה הן בו. הוא מהווה מזיגה יפה של התרשמויות כו' במקום עם אסוציאציות המוליכות למרחקים אחרים, לזמנים שונים, לנושאים שייכים ולא-שייכים. כמו שהשיחה עם ש"י עגנון, דולגת מתקופה לתקופה, כמו שהיא, "מתגלגלת-זהולכת" לכל מיני עניינים ואישים, ומחלוקות והערקות — כן גם סיפורו של דוד כנעני סובב ממספר מעגלות: בבית אבא, בתנועה הנוער מגולה, בקיבוץ, בקריית ספר, בקרב יוצרים ותלמידיו-חכמים.

תוך היאחות בעגנון עושה כנעני דיגרסיות מלבבות ומשלב בסיפורו ההורים וההיות משלו, מפליג בכרונות אישיים, פעמים אף מזדקר יסוד אוטוביוגרפי, ואם תרצה — מוטיב, "יודוויי" כלשהו. בעיקר אפשר להבחין ברמזים קונפסיונליים בנוגע לדברים שבמורשת מזה ה, חדות האפיקורסות הצעירה מזה. כדוגמה: בשנת 1933, בליל שמחת חורה, לא יכול היה כנעני הצעיר להיענות להפצרותיה של אמא והוא השבית את שולחן-החג של אבא, בצאתו בשליחות-התנועה מווארשה עירו לאיזה-שהוא מקום מרוחק; אז היה "העניין דחוף מאוד"; אולם איך נראה הדבר לאחר כמעט ארבעים שנה? "היום סבור אני כי בניין הארץ לא היה גדחה כהוא-זה אילו דחיתי אני את נסיעתי ליום אחד".

מעניין שהמחבר חוזר לנקודה זאת או דומה לה. הנה הוא מספר שנוזמן לבית דתי בירושלים — ולא נוח לו להתכבד בתקרובת: "כגילויראש, ללא נטילת-ידיים, לא הפילה, לא ברכה". וכאן הוא מוסיף: "אני מגן על עברי: אל תראוני גוי מכטן-ומלידה, ייסורים עברו עלי עד שנתפקרתי. ואפילו אז לא הייתי מסוגל לעבור עבירה — עד שקיבצתי עשר עבירות ועברתי אותן בבת-אחת, בסיטונות..."

דוד כנעני

ברור, כי עמדת-השירה של הספר הוא — עגנון. בנעני מעתיר שפע של אהבה והערכה ליוצר, שהוא מגדירו כ"חכם-הלב וחכם-הרוים". הוא אתו במכאובי-החולי בחדישים האחרונים לחייו — "ייסורים לשנינו". הוא שוהה אצלו בבית-החולים, "הדסה" בירושלים, או ב"בית הרצפלד" בגדרה — וחיבתו וצערו לסופר המתענו מוצאת ביטוייה בלשון פיוטית: "התכלת מחייכת", "התכלת בעצמת" (על עיניו של עגנון).

תוך שיחזור פגישות ושיחות עם עגנון פוורו בספרו של כנעני הארוה ופירושים ליצירתו. הוא אומר: "שבעים פנים ליצירות, פנים רבות ליוצרה". מדרך הטבע, במסגרת זאת נוגע כנעני רק בקצה-המזלג ב"ריבוי הפנים וריבוי-הכוונות" של עגנון. אולם לאותה נגיעה רפרופית. טעם משלה ואף חשיבות ספציפיה לחקר-עגנון. פעמים אחדות נפתח כאן בפני הקורא אשנב ל"מעבדתו" של היוצר. דרך משל, בתגובה על שגחים ללמדנותו של עגנון, הוא מפליג בדברי-הלל לרב קוק — ולא משום שהיה בעל ידיעות, אלא משום שהיה אפשר לרכוש. אדם קונה שלושה-ארבע אנציקלופדיות וקונה דעת. חוויות אין קונים. ברכת אלה ממעל".

ו"סעיף" יותר מורכב. כידוע, רבות דשו בהשפעות שהושפע עגנון מסופרים מסויימים — או בשאלה: האם בכלל הושפע ממישהו. ואולי הדמיון המצוי בין יצירתו לבין יצירת סופרים אחרים הוא מקרה בלבד? על רקע ההתחקות הזאת ודאי מאלפים דברים מפי עגנון. יהרי מעשה שסיפר, מעשה שאירע בו עצמו כברלון, ב"1923 או 1924:

"שני סיפורים שלי ניחרגמו לגרמנית. שנה לאחר-מכן פתחו את הגניזה של גוטפריד קלר (זה היה סופר גדול!) — עפ"י צוואתו אסור היה לפתוח את הגניזה עד אותה שנה — ומצאו סיפור שלא נחפרסם בחייו והדומה מאוד לסיפור שכתבתי אני. היה ברור כי לא לקחתי ממנו ולא הושפעתי ממנו. באו אלי לחקור כיצד ייתכן הדבר. הא לך השפעות..."

ובאותו עניין של השפעות ממשיל עגנון משל, שכדאי — בגלל הלקה שבו וגם, פשוט, למען הנאתנו — להביאו בשלימות:

"לביתי של השר, באחיזה, באו אורחים, מהם אנשים משכילים. ליד השולחן הערוך מספר אחד המסובים סיפור ששמע או מעשה שהיה. שומעים הקרואים, שומע גם המשרת המגיש את המאכלות, ובשובו למטבח חוזר הוא על הסיפור בפני הטבחיות והחדרניות של השר והשרית ובפני הרכב והסייס. נבואם לכפריהם חוזרים אלה על הסיפור, כשכמה דברים כבר שינו צורתם. כך מתגלגל-והולך הסיפור במחוז או במדינה, מגיע גם ליהודים ואלה מטילים בו שינויים כמעט. לימים בא סופר פה וסופר שם ועושה ממנו, דבר אמנותי. ומה תמיהה כי שניים אשר לא הכירו כלל זה את זה כותבים סיפור דומה?"

אמרתי: "הארות ופירושים ליצירתו של עגנון" — תוך שיהזור פגישות ושיחות עמו. היותי מוסיף שלפעמים נסמכים הארות ופירושים כאלה, כמו בחיסת-הדעת, גם לשירטוט רפורטאז'י של כנעני. כך הדבר, למשל, בשעה שהוא מתאר אי-אלה מראות מירושלים הצופה למרחקים וההומה בתולין בעת ובעונה אחת, ובייחוד כאשר הוא מעלה נופי-אדם מתוכה: דמויות שונות, שאינך יודע — האם הועתקו מהרחוב לספר של עגנון, או מהספר לרחוב... אתה משאיר תיאורים אלה מאהריך וממשיך, "לסייר" בדפים שלפניך — ולפתע כמו נשמעת תשובה מפי עגנון על מקומו ותפקידו בין הדמויות המאכלסות את ספריו ואת הרחובות כאחד: "אני בוכהאלטר [מנהל-חשבונות] לעשרות דמויות, אנשי ביטשוטש, שירה, סיפורים קצרים ועלי לנהל החשבונותיהם, לזכור את כולם"... "בוכהאלטר" — ובכל-זאת, אני אינני פוטוגראף, כשהליך היצירה חלים שינויים בדמויות..."

כבר אמרו: אף שיחת-חולין של תלמיד-חכם צריכה עיון. רש"י עגנון שבעל-פה ודאי ראוי ללימוד — וספרו של כנעני אמנם מוכיח איזה מעייץ של-דעת שימש היוצר גם בפגישת-אקראי. אולם בשיחו של עגנון היה משהו מגרה שלמעלה מחכמה: אולי זה הסיכוי למצוא איזה מפחה קטן לרוי ההליך-היצירה שלו? דומה, דוד כנעני מנסה לתפוס אותו, "משהו", באומרו:

"ולא תמיד ידעת מה בשיחו [של ש"י עגנון] עובדה כהווייתה ומה אילתור שבדמיון יוצר, עוברה של עלילה הנרקמת-זהולכת אגב, חשיבה הצדה".